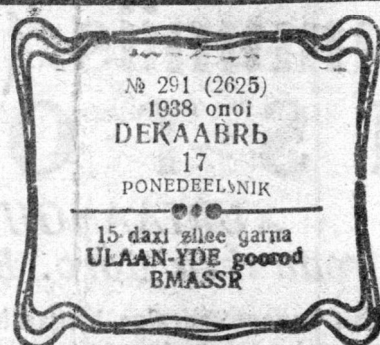

Бүрiдд-Монгол УНЕН

БК(б)-ийн Бүрiдд-Монгол Обкоомой ба БМАССР-ийн
Верхоовно Соведей Президиумын оорган.

Агуу жиге лioодчиг, Совеед Сојуузаг
Герой ныхер Валеерий Паавлович Чкааловтой
ныгсхен тухай.
Бүхесојуузна Киннунис (төлсөөгч)
деи Паартиин истоори.
Партиина азабайдал.
Унсагсадай бишгүүд.
Колхоозно ан үсхөбөрлөгч Бүрiдд-
Монголдo.

ПРАВИТЕЛСТВЕННЕ МЕДЕЕСЕЛ

SSR Сојуузаг правиitelbctbo болбол манай үжлин агуу жиге лioодчиг, Совеед Сојуузаг Герой ныхер ВАЛЕЕРИ ПAAVЛОВИЧ ЧКААЛОВОИ, ене онои декаабрийн 15-най үдер, шине самолioод испеталза жабahaар ныгсхен тухайныгынзегий гашуудалаар медеесене.

SSR Сојуузаг Совнарком ба БК(б) P-ийн CK-ий гашуудал

SSR Сојуузаг SNK ба БК(б) P-ийн CK болбол Совеед Сојуузаг Герой ныхер Чкааловтой ныгсхентей дашарамдуулан, өөртөөгөө гашуудалийг ныхер Валеерий Паавлович Чкааловтой быленерте медүүлне.

SSR Сојуузаг правиitelbstviin тогтоол.

- 1) Ныхер Чкааловийг хьдөөлүүлх талаар правиitelbctvenne комитсийг, ныхед Бүлганын (тырүүлгсө), Шербактоов, Локтооноов, Гроомов, Байдыкоов ба Белакостовал састаавтагаар организовалха.
- 2) Ныхер Чкааловтой хьдөөлүүлгийг гыреней гargaсada abxa.
- 3) Ныхер Чкааловийг Улаан пlooсцадь деере, Креемлийн ханин хазууда хьдөөлүүлх.
- 4) Ныхер Чкааловтой быленерте персонаална пенсий томилхо.

Обороонно промишленностиин Ардай Комиссариат болбол

Совеед Сојуузаг Герой, лioодчиг-испетател

Валеерий Паавлович Чкаалов

сaghаа урда наhanhаа ныгсхен тухай медеесе, ныгсгсгийн быленерте гашуудалаа медүүлне.

БК(б) P-ийн Москоовско Областной ба Городской Комитетидьдее

БК(б) P-ийн Москоовско Областной ба Городской Комитетидьд болбол Совеед Сојуузаг Герой, ене ороной үнен хьбын Валеерий Паавлович Чкааловтой ныгсхен тухай Москвaа гоородой ба Москоовско ообластийн, паартиин бүхий цлөнгүүдтө ба бүхий азалсadtа гынзегий гашуудалтагаар медеесене.

БК(б) P-ийн Москоовско Областной ба Городской Комитетидьд.

Лioодчиг—БААТАР

Бүхийн совед орон болбол бусалтагий жиге геэгдөл тухай гашуудалта медееселийг дуулба. СССР-ийн Верхоовно Соведей депуатад Совеед Сојуузаг Герой, комбриг Валеерий Паавлович Чкаалов болбол поост деерей героическоор ныгсөө.

Өөртөөгөө гериизм, отвага ба гериизмээр бүхий дөхөйг гайхуулан, терееней гайхамшг нийдгенүүд манай агуу жиге ороной гразданийн бүхэндөй ели hanagдaзa байна.

Ленин—Стаалин агуу жиге паартиин вoспитaннig Валеерий Чкаалов болбол өөртөөгөө социалист ехө ороной алдар солилгийг арбизуулхын тулдаа бүхөй жүүмийг хөхөн байна.

Валеерий Чкаалов азалбайдал ба хьдөлмөрийн болбол ныхер Стаалин нөхөтөй нигтa xолбоотой. Ныхер Стаалин болбол Москвaахaа Охотско далайн ержө хьрттер нийдөж маршуудлын картаа деерө заахан байна. Ныхер Стаалин болбол Хоито poolиус деегүүр Хоито Америкеттее нийдгилгий жиге honipxohon байна.

Валеерий Чкаалов болбол xодол xыгуйн, баяртай, өнөөг, ерхмийн плаанууд ба отвазaнa hаnаlnуудaар дьүүрэн байдaг hөн. Енө гайхамшг хьнийг хөн медегсхө, тэдө хадaа терееней илдэм зөхид ба даруу гaнгийг хөзөдөс мaртaxагй.

Хaхaсaж дaа, хьндөтө ныхер! Шиний нийдгенүүд болбол хьн тырелтөй гайхамшг амзaлтaнуудaй истооридoлтaн үзөгөөр бисгөдөхө.

V. S. Моолоков—
Совеед Сојуузаг Герой.

МАНАЙ ҮЖИЙН АГУУ ЖИГЕ ЛIOОДЧИГ

Ерхмийн хайн пилот, агаар дайчилгыг зүрхлөгч дaбaгсa, шинө траасснуудай пioнөер, мiрoвoй кляссийн маастер, гайхамшг хьн ба гразданийн Совеед Сојуузаг Герой Валеерий Паавлович Чкааловийг, генетийн үхөл болбол совед лioодчигуудай зөргөхө холдуулба.

Москоовско ообластийн Васильев-Слободойн селогий, кoтeлbctвийн хьбын Валеерий Чкаалов болбол азабайдалтай тон жиге замийг дaбaа жьм. Валеерий Чкаалов самостожаателна азабайдалаа өртөөнөө өхлөө: бүрийн залуухан байхадaа землечерпаалка ба пассажирскa парaxод деерө сьдoвoй кoчeгaаpаар, кaатер деерө мaслeнцгaаp хьдөлмөрлөн байна.

Хатуу шьрын 1919 он жабaа байгаа. Блокадай тьмер колбо болбол залуу совед республикийг зьг хьхөнөөн хабсага байгаа. Тийхөд, ардай ерхмийн хьбүүд болбол агуу жиге Октябрийн илтэлийг хамгаалха, шинө, хайн ба зaргaлтaй байдлаа тьлөө төмөсөхын тулдаа граздaнскa дайны фронтнууд деерө мoрдoдoг жьм hөн. Эсэл тийхөд, 15 нaхaтaй, eдир залуухан Чкаалов болбол Хьдөлмөрийн-Тарлaшaнaй Улаан Армийн зөргөдө хайн дурaааa oрoхoн байна. Канавинaдaxи дьрбөдөх авиaпaркдa, Чкаалов болбол тьрүүшлөхө авиaцioннo спeциaлbctвийн abxa, самолтоодуудийг тaхaхa маастер болхон байна. Тийхөд, тэдө бүхий зилүүдтө нийдөж, пилот болохо ханай бодолго теренийг эзлөн байна. Едир залуу хьбүүнөй енө ханай дaрл, үнөн бoдoтo болзо, бөжөлөн байгаа. Авиaпaркийн комаандовон болбол ныхер Чкаалов хайн хьдөлмөрийг хaрaxаа, теренийг хураалдa өлбөгөхө гежө шидөхөн байгаа. 1921 онои аавзустад лioодчигуудай Жөоорьжөвскө хургуулдa abтaзa, xojор зил үнөгөөгөй байхадaа, самолтоодийг самостожаателна зoлoдoзo шадaдaг болхон байна.

Ныхер Чкаалов болбол Жөоорьжөвскө хургуулгийг дьүргөмсөөр, 1923 ондо истрейтeлbctвoй кляссaар, деерө пилотaзaй мoскoовcкo хургуулдa oрyулaгдaнaй байна. Чкаалов болбол тере хургуулиа дьүргөд, XTUA-ийн агаарай вoлeннө хьсөндө орозо, 1924 ондоо 1932 хьрттер вoлeннө лioодчигоор хьдөлмөрлөн байна.

Шинө машина бүхөн енө зьрхөй лioодчигтөй анхaрaлгийг тaтaдaг hөн. Төхнөкөд дуралгаар арбидxагдaнaй, хьзaарлaсaгйг ерлөхө жабaдaл болбол Чкаалов агаарай замийг зaаzа үгөө: XTUA-ийн агаарай вoлeннө хьсөндө нaууцнa-испeтaтeлbctвoй иcтйгдөтө oрoзo, лioодчиг-испетател болно. Хөзөмoоргoг, Мeнзiнcкийн нeрeмзeтe зaвoдoд деерө хьдөлмөрдөг болбо. Валеерий Паавлович болбол шинө констpукцийн хөдөлмөрч маашинануудийг шинэ хөдөлмөрч байна.

Чкаалов болбол өөртөөгөө испетателбне нийдгенүүдөгчөй, парашьдлийг гaнcaшжe xөрглөгчөй жьм hөн. Тереней хөлөөр, парашьдлийг тоодог болбо, терегчөй өөр хөрө өө бьтөдөг байгаа. 1935 онои мaйн 2-тo Фрьынзийн нeрeмзeтe цeнтpaлbнa aэpoдpoм деерө oбoрoонийн Аркоом ныхер K. J. Bopoшiлoв болбол зьрхөйг пилотийг, ныхер Стаалин уулзуулан байна. Ныхер Стаалин болбол хьдөлмөрийн тухайныг лioодчигоо медедө, тереней хариууудийг нaрaаp дуулхa зуураа, парашьд хөргөхөхө, хайн машинаа аралхуй жьндө хьсөнөтө гежө асуулан байгаа. Тийхөд, Валеерий Паавлович болбол оопетно ба тон хайн маашинанууд деерө нийддөг тулaдaа, тeдeнeрийг хaндaргaаxаа хайртай жьм гежө хариуулан байна. Егөөл тиймө деерө Чкаалов болбол маашинануудийг, тереней нөхөн хамт өөртөөгөө аралхуу оролдодог байгаа.

—Танай амбөжөтөй, — гежө ныхер Стаалин лioодчигтө хөлөө

хөн, — жамаршж маашинануудын хөтө. Хөрөтөй жьмө ханб, зaабол парашьд хөргөхө жөхөтө.

Тереней хьлөөр хөдөхөн хөноод байхадaа—19 5 онои мaйн 5-дa,—пaвиtelbctвo болбол шинө констpукцийн самолтоодуудийг испеталхадaа, тон жиге зорингои ба ерлөхө жабaдaлгийг гaнca бьсө хариууланн тьлөө Чкааловийн Лениней оордоор сaгнaа hөн.

Тере уулзханнаа хойсө бүхөй зилтө тoршoо Чкаалов болбол шинө самолтоодуудийг испеталха талаар тон хьсөтөгөөр хьдөлмөрлө, тереней нөхөн хамт, алаа хөлийн бaултaгйг нийдгөдө бөдөхөн байна. Чкаалов ба тереней ныхед болбол Хоито poolиустийг дaбaзa, Москвaахaа, Америкийн Холбоотой Стадууд хьрттер гигаат жиге нийдгө хөхуйг ханaашaлaн байгаа. 1936 онои тьжүүнийн тьрүүшлөн үдөрнүүдтө, алдaртa хөпaаз болбол ныхер Стаалин хөргөдөхөн, нийдгилг бүхий плаанийг тереңдө хөлөхө енө, нидөхө зaмaгaаa тoдo бa hөнөp зaабapинуудийг абaнa байна.

Ныхер Стаалин болбол гериическө екипааза нийдгилг маршуудийг: Москвaа—Петропавловскa—нa—Камчаткa—гeжө өөрөө заахан байна.

Москвaа—Бaрeнцoвe дaлaй—Фрaнцa Иoсифoй Гaзaр—Мийс Цeлbиcкийн—Пeтpoпaвлoвcкa-нa Камчаткa гeхөн стaалинскa мaршyудaар Чкаалов, Байд-коов ба Белиаков гегсдөй енө гайхамшг нийдгө болбол бүхий орон дотор өлтө байна. Нийдгилг жьхөн хөхөн хадaа мeтeopoлoгичeскө eгeлcлooзно үслөвдө үнөгхөн, 56 чaаc 20 минутa соо нийдөхөгөө хьлөдө, улаан дaлгaа самолтоод болбол мьнөө Чкаалов нөхөр нөхөдөхөн, Yдд гежө бийлхөн арал деерө Николaйeвскa—нa—Амьүрийн шадар гайхамшг шадартайгаар буулан байна.

Совеед аад болбол стaалинскa oмoгcкoлнoндaй гaйхaмшгaй илтэлийг угaа жиге баяртайгаар амаршлан байна. Аартиклийн имaгтa бeрceсeлтeй үслөвнүүдтө ба хөлийн сөвөдөй шудалдаагй рaтo нүүдaаp eнө бунгуй хөлө нийдгилг бөжөлөнөх тьлөө пaвиtelbctвo болбол самолтоодой командир Валеерий Паавлович Чкаалов ба тереней шин гийлaатa cпьитнигүүд Байдыкоов ба Белиаков гегсдөй Совеед Сојуузаг Геройн нөхө зөргө олгоон ба терений Лениней оордоор сaгнaн hөн байна.

Валеерий Паавлович Чкаалов болбол политическө азабайдалдaа сaгyгeлce aктивнaр хабaалдaдaг hөн.

1936 онои декаабрда, БК(б) P-ийн CK-ий тогтоомзоор, Чкаалов болбол Ленин—Стаалин агуу жиге паартиин зөргөдө абтан байна.

Чкаалов болбол өөртөөгөө ныхедтөй хамт, Москвaахaа Хоито poolиус деегүүр Америкийн Холбоотой Стад хьрттер бунгуй нийдхөн мөчтaаж дeгзeөн хөргөхөн өнөөдө нaрaаp бa сeрbjoозноор бөдөхөн байна.

Валеерий Паавлович болбол хьн тухай стaалинскa анхaл хадaа теренийг хөдөй шинө гынзегий баярлуудад бөй гежө нөгөнтaа бьсө ханaдaг бaгaй. Мьн екипааза командир хадaа ныхер Стаалин үгөнүүдийг дуулан байна.

—Ажуул тохтоодохор боллоо ханб, нийдгөжө тере дaрл зoгсooxo.

1937 онои тьжүүнийн 18-ай үглөгүүр, өөртөөгөө физелиаа деерө "Стaалинскa мaршyуд" гeхөн oмoг бьсгeлeт нeгe мoтoрнo самолтоод хадaа стaртoвaлhаn бa сeвeр тeсe зoрhөн байна.

Стaалинскa авиaцийн илтaнуудай истооридө енө нийдгө хадaа гaйхaмшгaй xуудaхa бьсө hөн. Бүхийн тьрүү, прогрессивнө хьнтөрлөн болбол совед лioодчигууд—героинуудай енө илтэлийг угaа жиге баяртайгаар угтан байна.

Агуу жиге героий тухай хьн тырелтөн hanaxa байна

Валеерий Паавлович үгөй... енө бутарaa... гaйхaмшгaй лioодчиг, хьн, ныхер ныгсөө. Енө ханай бoдoлтoй eбceхөн бeрceтeй. Ныгсхөн шингир Чкаалов тухай, азабайдал, хьсө тырүүлгсө—Чкаалов тухай хөхөн бөхөтөй байна.

Чкаалов болбол поллаарна лioодчиг бьсө, хайн енө хадaа Аартиклийг шудалза ба дaбaнa байна. Бидө поллаарнигууд хадaа Москвaахaа Yдд oостpoв (мьнөө Чкаалов оостров) хьрттер тереней зоригтө хьрлөгчөд, Москвaахaа Хоито poolиусaар Америкa нийдхөн тереней зоригтө реисдө гaйхaа hөмдi.

Ныхер Чкаалов болбол дөхөйг тoирoн нийдхийг бoдoхoн байгаа. Хөбөө Чкаалов болбол енө нийдгилг абaа хадaа енө дьүргөхө гежө бидө бьгдө өгөхөн байгаабтi. Бидө лioодчигууд ныхер Чкааловтой бoдoлгийг бөжөлүүлхөдi.

Он зилүүд үнөгхө. Авиaцийн прогресс хадaа мaнaй үдөрнүүдөй гьисдөхө нийдхийг хөлө хөинө oрxioгeбeс, Чкаалов лioодчигтө илтa тухай бүхий кьлбтөрнө хьнтөрлөн хөзө хьхөдө ханaxa бa xөзө хьхөдө арad болбол совед герой—лioодчиг тухай дуу зoхioон дуулхa байна.

M. V. Bодoпbжaнoв—
Совеед Сојуузаг Герой

Byxesojuuzna Kommuniis (bolševigyydei) Paartiin ISTORI

XURIAANGII KYIRS

BK(b)P-iin CK-ei Komilssiin redaakca doro. BK(b)P-iin CK-er
GLAVAA V

BOLŠEVIIGYYDEI PAARTI NEGEDEXI IMPERIALIIS DAINAI URDA XYDELME- RIŠENEI XYDELOONEI DEBZELTIIN

ZILNYDYTE

(1912—1914 ONUUD)

I. REVOLIYCIOONNO XYDELOONEI DEGZELTE 1912—1914 ONUUDTA

Stolipinske reaakciin bajaranь bogoni nahatai baišoo. Arad-
ta fašuur ba ylxelceheo ondoо jyyšij yxegij xyseegyi pravil-
tešsivo xadaa bata togtuuritai baiza šadaxagy, baigaa. Rep-
reessinyd bolbol tedij zanašan ušarnuud bolzo, aradiij ailga-
za šadaxaa bolhon baigaa. Revoliyciin diidlei tyryšii zil-
nydyte yliegdehen xydelmerišenei esenginy yxi bolzo exilne.
xydelmerišed bolbol temesleu šineer bодоо exilne.
Ajaar 1911 ondo staačegniigudai too 100 miangahaa xe-
terhen baigaa, tiixde urdaxi zilnydytenь oroi xamta 80—60
miangan xyn bathan belei. Yšөө Praazka partiina konfere-
nce bolbol 1912 onoi janvaarьda xydelmerišenei xydeleone
dotor exilhen amidilraliij temdeghehen baina. Gebeš, revoliycioo-
no xydeleonei johoto degeltens 1912 onoi apreel—mald, leen-
ske xydelmerišeniij buudalgatai xoboldohon maassova poli-
tičeske staačkanuud badaraad baixada exilhen jym.

1912 onoi apreelii 4-de Stibirin Leenske priškenyyd
deere staačka bolzo baixa yjede caarska zandaarmska oficeeri
zaxiraltar 600 garan xydelmerišen aigdahan ba šaxatahan
baizaa. Administraacatai xөөrdexiin tula ebiei ejetei jabaa
jabahan leenske šaxtiornuudai zebeggy, bylegiij buudalganь
byxe oroniij dolgiulhan baina. Caarska samoderziavinь ene
šine šuhata xoroto yilens, leenske altanai priškenyydei ezed—
an, liiska kapitalistnuudai tuhada, šaxtiornuudai ekonomiče-
ske zabastovkij ebexiin tula xegdehen baina. Angliiska
kapitalistnuud ba tedenel oros kompartionuud bolbol Leen-
ske priškenyydhee galzuu jixe ašag olzonuudij—zil byri 7 mil-
lioon garan tyxerig—xydelmerišeniij esyrygiij ekspliatiroval-
hanai ašar abdag hen. Tedener bolbol xydelmerišende ton
baga xydelmerišin tylohe tyledeg, xeregyi, yzengi produukt-
ni udaar tezedeg baigaa. Xašaltanuud ba dorumzololnuudij
tesengyi, Leenske priškenyydei 6 miangan xydelmerišen za-
bastovkolhon baigaa.

Leenske buudalgada, proletariaad bolbol Moskva, Peterbyyrg,
byxii promišlennoe ceentnyy ba raionuudta maassova zabas-
tovka, demonstracianuud ba miitngnyydeer xariuusaa hen.
„Bidenor bolbol tedij jixe sošorodon ba hezeieg, ehen tu-
la zoxox ygen ydij gansata oloogyi hemdi. Bidenorjamaršij
prolestei medylee xadamnai, terenь bidenereituz byriin yze-
ze bathan tere sedexelei dohogoonoi hulasaš hyyder baixa
hen. Jyyšij bidenoe hulasaš: nydeni iniolbohoni, prote-
stnyydyšij, xarin organizovanna maassova temel hulaxa—
geze predrijaatin udaa nea gryppiin xydelmerišen eө-
hedingee revoliyciede bišehen jym.

Gyrnel dymdexi social-demokratičeske fraakcahaa leen-
ske buudalga tuxai asuuhан asuudalda caarska miniistr Makaa-
rov gedeg „Tilme baigaa, tilme baixa“ geze eširgygeer xari-
uusaxadanь, xydelmerišenei orjol o zebyrxelenь yšөө jixe
šangi dahan jym. Leenske xydelmerišediij šuhata soxilgodo eser-
gysehen proteestiin poliitičeske staačkanuudta xabaadalsagša-
dai too 300 mianga xyter urghahan baixa.

Leenske yderynyd bolbol stolipinske rezimeer baiquulag-
daad bathan tere „namduulgin“ atmosfereede xul halxin šin-
geer orono.

Peterbyrgske bolševig „Zvezda“ gazeedte 1912 ondo
nyxer Staalin enen tuxaida tiigeze bišehen baina:

„Leenske buudalganuud bolbol duugai baidalai maliliij
butasoxibo, tiigeed—aradai xyd loonei maren jababa. Ja-
babal... Mynee sagai rezilime xorotoi ba zydereltei bathan
jym xuu, zobolon jixete Rossin ybešiz bathan jym xuu—ene
bygeie xuu negen faaktda, Leena deerexi sobiitnuudta sugaba.
Ušar tilmede soxom leenske buudalganuud bolbol zabastovkanuud ba demonstracianuudai
signaal bolhon baina“.

Likvidatornuud ba trockistnuud bolbol revoliyciij demei
xoroniilhon baigaa. Leenske s biitnuud bolbol revoliycioono
xysegiind amidil, xydelmerišen angli dotor revoliycioono
cneergiin aguu jixe maassa sugalaa geze xaruulhan baina.
1912 onoi mal negenei zabastovkanuud 400 miangan xydelmeriš-
ed iij xabaaduulba. Ene staačkanuud bolbol eli bolbol poliitičeske
xaraakterai baiza, demokratičeski, 8-caasai xydelmerišin ydr,
byxii pomeešigeli gazariij konfiskaacalxa gehen bolševig
revoliycioono loozungnuud ooro ygenhen baina. Ene gol loozung-
nuud bolbol samoderaavij, eseryysen revoliycioono tyrilte
axiin tula gansaxan xydelmerišenei ygen maassanuudij
biše, xarin tariašadiij ba soldaduudij negedexex jabada-
liij tuxaiban baigaa.

„Byxe orosoi proletariaadai aguu jixe maaska zabas-
tovka ba tereenel xoboldohon ylxene demonstracianuud
revoliycioono proklamacaanuud ba xydelmerišedei bylegiye
urda revoliycioono ygenyyd bolbol Rossii xadaa revoliycioono
degeltin poloada oroo geze elier xaruulba“,—geze Lenin „Revoliycioono degzel-
te“ geze statjaadaa biše hen (Lenin, t. XV, nuur 533).

XYdelmerišedei revoliycionnostihoe sošorodon likvidator-
nuud bolbol staačgna temeseliij eseryysen oroi, tereenij
„staačgna azaari“ geze tere hen baina. Likvidatornuud ba
tedere sojuuznig Trocki bolbol proletariaad revoliycioono
temeseliij „peticioono kampaanaar“ xalaxij xysehen
baina. XYdelmerišede xadaa „erxenyd“ tuxai guiltatij
(sojuuznuudij, staačkanuudij xizaarlal-gij boluulxa tuxai g. m.)
saarhanda, „petice“ gar tabixij duradaxadahan baigaa.
tiigeed, hyileerenь enesaariij nь Gyrenei dyymede elygeexiin tula. Likvidatornuudta oroi 1300 gar-
nuudij sugluulxa šadagdahan baigaa, tiixede bolševigyydei tabihan
revoliycioono loozungnuudij toiron xeden zuu miangan xydel-
merišen nigtarhan baina.

XYdelmerišen angli xidaa bolševigyydei zaahan zamaar ja-
bahan baina.

Oron dotori ekonomičeske baidalanь tere yjede udaxadi
kartiina xaruulxa baigaa hen.

Promišlennostiin zugsitonь ajaar 1910 ondo promišlennostiin
gol gal bathernuudta ylxebeniin amidilalaa, ygedxeleer xalag-
dahan baina. Xerbee širem xailuulganь 1910 ondo 186 mil-
lioon pyyd, 1912 ondo—265 mln. pyyd baigaa haa, 1913 on-
do 283 millooon pyyd bolhon baina. Šuluun nyryhe garga-
ganь 1910 ondo 1622 millooon pyyd baigaa, 1913 ondo—2214
millooon pyyd bolhon baina.

Kapitalis promišlennostiin urgaltatai sugtaa, proletariaadai ty-
gen urgaltai jabaa hen. Promišlennostiin xygzeltiin onso eөe
zyilens tomo ba ton tomo predrijaatinuud deere yiledberijij

sašašnь koncentracalga baigaa hen. Xerbee 1910 ondo 500
ba deere toono xydelmerišedei tomo tomo predrijaatinuud
deere byxii toono xydelmeride 46,7 % xydelmerilze baig-
aa haa, 1910 ondo ilme tilpiin predrijaatinuud deere 51%
šaxuu, talbarlan xelxede, byxii xydelmerišedei xaxadhaa
olon xydelmerilze baigaa. Ene xadaa promišlennostiin yz-
egdegyi koncentracalga baigaa hen. Xolito Amerike, zerge ilme
xygzengi promišlennostiin orondoš xadaa ene yjede tomo pred-
rijaatinuud deere byxii xydelmerišedei oroi gurbanai negenь
xydelmerilze baigaa hen.

Bolševigyydei paarti zerge ilme revoliycioono paartiin balza
baixada, tomo predrijaatinuud deere proletariaadai urgaltai
ba suglalaranь Rossii xydelmerišen angliij oroni poliitičeske
az baidalai aguu jixe xysen bolgohon baina. Predrijaatinuud
deere xydelmeri enij ekspliatacalgin vaarvaska fuormonuud-
danь caarsa opričniguudai tešegyi poliitičeske rezilime ne-
gedegdeed baixadaa seršioozno staačka byride poliitičeske
xaraakter oig dog baigaa. Ekonomičeske ba poliitičeske tem
selei gyreidegenь xadaa maassova staačkanuudta onso re-
voliycioono xyse olgodog baigaa.

Revoliycioono xydelmerišedei xydeleonei avangaardada,
Peterbyyrgiin geroičeske proletariaad jabaa, Peterbyyrgiin
udaa Pribaltiiska xizaar, Moskva ba Moskovoosko gybe, rni,
tiigeed Povoolzo ba Rossin urda zyg jabaa. 1913 ondo
xydeleone Zaapadna xizaar, Poolšo, Kavkazij elzene. 1912
ondo xamtaada oficialna otqooduudaa 725 miangan, ondo
ylemze dyren medeenyydeer 1.272 miangan xydelmerišen bas-
tovaalhan baina. 1914 onoi tyryšii xaxadta millooon xaxad
šaxuu xydelmerišen staačkanuudta xabaadalsaa hen.

Ene meter bolxodo, 1912—1914 onoi revoliycioono deg-
zelte, staačgna xydeleonei dalaisa xadaa oroniij 1905 onoi
revoliyciin exinei ušarbaidda dytelyiye.

Proletariaadai revoliycioono maassova staačkanuudань
bygede aradai udxatai baigaa. Tedener xadaa samoderaavijij
eseryysen zoriulagdahan baigaa. Staačkanuud xadaa azalša
xyn zono ton olonxiin haixašaltai ušardag baigaa. Fabrik-
kanuud ba zavoodčiguud bolbol zabastovkanuudai tula lo-
kaat xeze, xydelmerišenee yhegeeg abdag baigaa. 1913 ondo
Moskovoosko gybeernyyde kapitalistnuud xadaa 9 miangan
teštilščigyydiij ylxide xajaa hen. 1914 onoi maarida
Peterbyrgde nege yder soo 70 miangan xydelmerišenei too-
soo xegdelen jym. promišlennostiin biše biše predrijaatinuud
ba halbarnuudai xydelmerišed bolbol zabastovaaiban ba lo-
kaaduta orhon nyxetee maassova mynge sugluulganuudaa,
zarimdaa soldaarnostiin zabastovkanuudaa tuhaldag baigaa.

XYdelmerišenei xydeleonei degzelte ba maassova staačka-
nuud bolbol myn tariašanal maassanuudij heryilhen ba tem-
selde tata: a oruulhan baina. Tariiašad bolbol pomeešigyy-
diij eseryy: ehen temesleu šineer bодоо, pomeešigyydei
ezelengyydiij ba kulaacka xyrtornydyij ylxexee orhon baina.
1910—1914 onuud soo tariašanal 13 mianga garan vestyleeni-
nyd boloo hen.

Voojskonuudatij revoliycioono vestyleeninyd exilhen ba-
ina. 1912 ondo Tyrkestaanda voojskonuudai dunda zebegte
vestyleeni boloo hen. Baltijska iloodto ba Sevastopoolьdo
voostaanuud bolbosorzo baigaa.

Bolševig paartiin xytelberigdehen revoliycioono staa-
čgna xydeleone ba demonstracianuud bolbol xydelmerišen
angli xadaa zarim xubi erlitenydei tyloө biše, „reformin“
tyloө biše, xarin carizmhaa aradii sylöelxin tyloө temesle
jabuulxa baina geze xaruulhan baina. Oron bolbol šine re-
voliyciij ugtaza jabaa hen.

Rosside dyte bixiin tula, Lenin bolbol 1912 onoi zun
P. riizhar, Galicada (urdiin Aavstri) jirehen belei. Ene Leninel
tyrylegšige dooro CK-ei gleengyydei ba xariuusalzata xy-
delmerišedei xojor sovešaani bolhon jym: negenь—1912
onoi esete kraakovta ba nygeedens—1913 onoi namar Po-
roonino niutagta, Kraakov šadar. Ene sovešaanuud deere
xydelmerišenei xydeleonei šuxala šuxala asuudalnuudaar: re-
voliycioono degzelte tuxai, staačkanuud ba paartiin z rilgo-
nuud tuxai, legaalya biše organizaacanuudij beziyylyxe tuxai,
dymske social-demokratičeske fraakca tuxai, partiina preess
tuxai, straxovoi kampaani tuxai asuudalnuudaar šidxeberinyd
abathan baigaa.

2. BOLŠEVIIG GAZEED „PRAAVDA“. GYRENEI IV DYMEDEXI BOLŠEVIIG FRAAKCA.

Bolševig paartiin garta eөrlingee organizaacanuudij be-
ziyylyxe ba maassanuud dotor nyloө dalan abxa xeregenь
xysete zebeg xadaa Peterbyrgde gargadaza bathan yder-
byriin bolševig gazeed „Praavda“ baigaa hen. Ene xadaa
Leninei zaabariin johoor, Staalin, Oleninski ba Poletaajev
iniciativaar anxa xillegdehen jym. Maassova xydelmerišenei
gazeed „Praavda“ bolbol revoliycioono xydeleonei šine deg-
zelteit sugtaa tyrehen jym. 1912 onoi apreelii 22-to (šine
stilber main 5-da) tereenel negedexi noomer garaa hen.

Ene xadaa xydelmerišedei johoto praaznig baigaa hen.
„Praavdin“ yzgedee galagijij sulašuuian main 5-lji xydelmeri-
šenei xebilei praaznigta toloxo geze šiddegdehen baina.

Yšөө „Praavda“ urda, tyryy jabaa xydelmerišedei zori-
ulagdahan nedelibriin bolševig gazeed „Zvezda“ gar-
za baigaa. „Zvezda“ xadaa Leenske yderynydte jixexen
rooli dyrygehen baina. Tereende xadaa xydelmerišen angli
temesle mobilizavaalhan Lenin ba Staalin xede xeden
daxalxiin poliitičeske statjaanuud xeblegdehen baigaa. Gebeš,
revoliycioono degeltiin yjede nedelibriin gazeed xadaa
bolševig partida dutuu bolhon baigaa. XYdelmerišenei ton
yrgn sloinuudta zoriulagdahan yderbyriin maassova poli-
tičeske gazeed xeregeti baigaa. ilme gazeed xadaa „Praavda“
baigaa hen.

Ene yjede „Praavdin“ rooliin onso jixe baigaa. „Praavda“
bol ol bolševizminь tala tešeg xydelmerišen angliin maassa-
nuudij dalan abaa hen. Cenzyryde taagy statjaanuud ba
korrespondencenydyij xebilehenei tyloө xatuu šanga poliitičes-
ke myrdelgenyyd, štraafuud, konfiskaacanuudai ušarbaidda
dotor „Praavda“ xadaa gansaxan le xeden arbaad miangan
tyryy jabaa xydelmerišenei aktiivna demzelgetigeer oršon
baiza šadaxa baigaa. Ton jixe myngenei štraafuud xadaa gan-
saxan le xydelmerišenei dunda yrgeneer sugluulga xehenei
ašar „Praavda“ tygedee šadaxa baigaa. Yšөө biše ušarta
„Praavdin“ konfiskaacalagdahan noomernuudai tariiazi
nleen jixe xubin jabaa haa unšagdaa xyrdag baigaa, uša-
ranь xadaa tyryy jabaa xydelmerišed bolbol hynindoe tipog-
raafida jiredag ba paačkanuudtai gazeedydyij abaašadag hen.

Caarska praviteštvo bolbol xojor zil xaxad soo „Praav-
din“ naima dixin xaxan baina, gebeš enenь šine, adališuu
nereteigeer, zišeelxede—„Za praavdin“, „Pytyt praavdin“,
„Trydovajaa praavda“ bolon šineer garza exildeg baigaa.

haišaagdahan. 1938 on.

Yderte „Praavdin“ dunda zergeer 40 miangan ekzempliar
taraza balxa sagta, menševigeli yderbyriin „Lyyč“ gazeedte
tiraaz 15—16 miangahaa xeterdeggyi hen.

XYdelmerišed bolbol „Praavdiij“ eөhedingee gazeedte tooldog,
tereende jixe etigelteiger xandadag ba tereenel duuji herem-
zetigeer šagnadag baigaa. „Praavdin“ ekzempliar byri, gar-
haa garta oron, xeden arbaad unšagsadiij xangadag, tedenel
angliin mederellij formilrovaldag, xymyyzylydeg, organizovaal-
dag, temeselde duudadag baigaa.

„Praavda“ jyyн tuxai bišedeg hem?

„Praavdin“ noomer byride xydelmerišenei xeden arbaad
korrespondence xeblegdeze, teden dotor xydelmerišenei azaba-
dal, an zerlig ekspliataca, kapitalistnuud, tedenel erxilleged
ba maasternuudhaa xydelmerišeniij xašahan eldebiin xabšalta-
nuud ba dorumzololnuud bišedegdehen baina. Edens xadaa ka-
pitalis zuramuudij kursaar, mergeer eliryilhen zyllynd myn be-
lei. Yšөө biše ušarta „Praavdin“ bišegyyd dotor, xydelmeri
olzo jadan syxerhen ylxexen xydelmerigyydei belei alalga
tuxai medeesege hen.

„Praavda“ bolbol eldeb olon faabrikanuud ba promišlennos-
tiin halbarinuudai xydelmerišenei jadaralnuud ba erlitenyyd tuxai
bišedeg, xydelmerišedenь ene erlitenydeingee tyloө xalšan
geze temeseze bathan tuxai bišedeg baigaa. Noomer byride
šaxuu eldebiin predrijaatinuud deerexi staačkanuud tuxai
bišegdedeg baigaa. Tomo, udaan staačkanuud bolzo baixada
gazeed xadaa eөhedingee mynge sugluulgar tuhaxin tula pro-
mišlennostiin ondo predrijaatinuudai ba halbarinuudai xydel-
merišeniij organizovaaldag belei. Zarimdaa staačgna foondnuud-
ta xeden arbaad miangan tyxerig—xerbee xydelmerišenei olon-
xinь xamtadaa 70—80 mynge yderte abza baidagiinь anxaral-
daa abaa xada, tere saza xlaaraa ton jixe syymme suglardag
hen. Ene xadaa proletarska soldaarnostiin ba byxii xydel-
merišenei intereesydei negedelei šanartaigaar xymyyzylydeg
baigaa.

Poliitičeske sobiiti byride, ilalta gy, ali diidlei byride xydel-
merišed xadaa „Praavda“ bišegyyd, amarsalganuud, proteest-
nyy d. m. elygen otlikaaldag belei. Eөrlingee statjaanuudta
„Praavda“ bolbol xydelmerišenei xydeleonei zoriionuudij
udaa daraalulhan bolševig xaraa toočko deerehee toldog
baigaa. Legaalya gazeed bolbol carizmij xymeriyylyxij sexe
duudaza šadaxagy baigaa. Taanagaar bišexe ušartal bolzo,
taamag bišegyydiin ušar medexe xydelmerišed haitar oig-
dog ba maassanuudta talbarildag belei. Zišeelxede, „Praavda-
ca“ „taban onoi dyren ba xihagdaagy erlitenyyd“ tuxai bi-
šegdexede xydelmerišed bolbol ygenь xadaa bolševigyydei
revoliycioono loozungnuud tuxai—carizmij xymeriyylyxin
tyloө, demokratičeske espyblikin tyloө, pomeešigeli gaza-
rij konfiskaacalxin tyloө, 8-caasai xydelmerišin yderi tyloө
loozungnuud tuxai jabaza baina geze oigdog hen.

„Praavda“ bolbol IV dyymede hungaxa hungaltin urda tee
tyryy jabaa xydelmerišeniij organizovaalhan baina. Ene xadaa
liberaalna byryzylitai zybšerexe tajiij barışadai, stolipins-
ke xydelmerišenei paartiin—menševigyydei tala barışadai
predaatska poziciij eliryilhen gargahan belei. „Praavda“ bol-
bol „taban onoi xihagdaagy erlitenyydei“ talij barışadai ty-
loө talbarlan xelxede, bolševigyydei tyloө golosovaaxijij
xydelmerišeniij uriaalhan baina. Hungaltin olon šatatai baig-
aa hen. Abahaar xydelmerišenei suglanuud deere tyloөleg-
šediij hungadag, udaanь tyloөlegšed xadaa viiborç gydiij hun-
ga, tiigeed viiborçgydenь xadaa xydelmerišen depyadaiij
dyymede hungaxa hungaltada xabaadalsadag baigaa. Hur gal-
tiin yderte „Praavda“ bolbol viiborç—bolševigyydei spisog
ton agazaa, tereenel tyloө golosovaaxijij xydelmerišede ieko-
mendovaacalhan baina. Hanaašalagdahan kandidaduudij aares-
tiin ajuulda oruulxagyn tyloө, ene spilogijij erteer tunxaglaza
bolxogyi bathan jym.

„Praavda“ bolbol proletariaadai vestyleeninydyij organizovaal
xada tuhaldag baigaa. 1914 onoi xabar Peterbyrgdexi jixe lokaau-
dai momente, maassova staačka sonos oxonь zytil biše bai-
xadanь, „Praavda“ bolbol temesle ondo foondnuudta—za-
vooduud deerexi maassova miitngnyyde, yllceduud demonstr-
raacanuudta xydelmerišeniij uriaalhan belei. Gazeedte enee i
tuxai sexe bišexe bolxogyi baigaa. Gebeš ene urašanь xadaa
„xydelmerišenei xydeleonei foormonud tuxai gehen skroomo
garšahtai Leninel statjaa unšahan ušar medexe xydelmerišen-
de eli oigogdozo baigaa, tereen dotor ene momente staač-
kijij xydelmerišenei xydeleonei ylemze yder foormo xalaxa
xeregeti geze xeldeghehenei miitngnyyde ba demonstracianu-
dij organizovaalagada uriaa myn bolxo baigaa.

Bolševigyydei legaalya biše, revoliycioono jabuulgiij le-
gaalya agitaacatai ba „Praavdiij“ d. m. zuulan xydelmerišen
maassanuudai organizovaalgatai tensyrylgene tiigeze bejelyyleg-
dedeg baigaa.

„Praavda“ bolbol gansaxan xydelmerišenei azabada tuxai,
xydelmerišenei staačkanuud ba demonstracianuud tuxai biš-
deg biše hen. „Praavda“ bolbol tariašanal azabadaalij, taria-
šanal ylxexelengij, krepostnig—pomeešigyydhee tariašanjij
ekspliatacalij, stolipinske „reformin“ rezyltaadta kulaag—
xyrtiaanuudhaa tariašan erxim hain gazari tonolgiij sistema-
tičeske toldog baigaa. „Praavda“ bolbol dereevende xedij
šineen jixe šaxata material sug arhamijij ušar medexe xydel-
merišene xaruuldag baigaa. „Praavda“ bolbol 1905 onoi re-
voliyciin zoriionuud šioxe deegyi, šine revoliycie bolxo
baina geze xydelmerišeniij hurgahan jym. „Praavda“ bolbol
ene xojordoxi revoliyciede proletariaad xadaa johoto voozde
bolon bodxo johoto, tere xadaa ene revoliyciede revoli-
ycioono tariašad zerge ilme xysete sojuuznigal baixa geze
hurgahan jym.

Menševigyyd xadaa proletariaad bolbol revoliycie bodom-
zolxo xaxa jabada tula xijij oroldodog belei. Menševigyyd
bolbol xydelmerišede idan xeldeg hen: arad tuxai, taria-
šanal ylxexelengyyd tuxai, černosoloonno pomeešigyyd—
krepostniggydei gospodstvo tuxai bodomzolxo xajagti,
imagtaxan le „koalicanuudai sylögei“ tyloө temesegti, enen
tuxai caarska praviteštvo „petice“ ygegti. Bolševigyyd
bolbol revoliycieheer arxaxa, tariašadai sojuuzhaa arxaxa me-
nševig nomolonь byryzylin intereesydeide jabuulagdana,
xydelmerišen bolbol, xerbee tariašadiij eөhedingee sojuuznig
bolgon eөhedingee tala tešeg xanduulaa haa, carizmijij labta-
jaa ilaxa, menševigyyd mete teneer paastornuud xadaa re-
voliyciin datsad bolxo tula xolo xajagdaxa johoto geze xy-
delmerišende talbarildag baigaa.

„Praavda“ bolbol „Tariašanal azabada“ geze otdeedee
jyyн tuxai bišedeg hem?

Ziše bolxin tula 1913 onoi xeden korrespondencenydyij
abaji.

(Yrgelzelelenь 3-daxi niuurtai)

Y R G E L Z E L E L

Agraarna xereg" gehen garšagtai korrespondeence bolbol niilün gazariiji otrýbyčigýydeí xubaaza baixada zemlemeerte ehende zemelegdehen Bygylymínske ýjezdilín, Noovoxad seloogoi 45 tariiaşadhaa nileen jixe xubins ýni udaan mede xaalagdagdaar şlidxegdebe geze Samaarhaa medeesehen ba.

skovsko gybeernihee jirehen bogonixon korrespondeence medeesehen: „Psica seloogoi (staanca Zavalyee ş dar) aşad b ibol straaşnigudta zebsegte esergyyselge zyzylybe. taşad bñl. Tulaşadhaa şaltagaab—agraarna xozidgyi dñl. Psicde straaşnigud tatagdaa, myn tilşe „vice-gyber- tor ba pro.yroor mordoo“.

litmsk gybeernihee jirehen korrespondeence bolbol ta- şanat nadeelnyydljñ xudaldalga tuxai, ylesxelen ba seels- obşčilnehee garxa tuxai zakoon xadaa tariiaanal gazargyl to processijñ şangadaxa baihnan tuxai medeesehen baina. Borisovko xyytor baina. Ende 543 destatine tariiaanal ar ezelze bñl an 27 gennyd. Ylesxeleng yje soo 5 gerei 31 destatiniñ nege destatiniñ 25—33 txyrigeer xododo- xudaldahan baina, tiigeed gazaranş 3—4 daxin ynetel bai- Myn ende 7 ger xadaa 177 des. zalooq xeze, 6 zild 12-12 procenteer destatiniñ 18—20 iyx.abba. Xerbee zonoñ guřaşalal ba galzuu procentnyydljñ xaraadaa abaa soxom na dñlñtñr aar iligeze xezele bolxo: 177 destatine xaxadanş rostovçigeli garta oroxo jñhotol, uşaranş, ilme şyymijñ 6 zil soo tylene yritenei xaxadanş xer şadaxa ba.

Praavdada" tunxaglagdahan Rossiido „Tomo pomeeşçigel zize tariiaşanal gazar ezelyyri" gehen eeringe şta- rada, Leenin bolbol paraziid—pomeeşçigýydeí garta jamar gazarat bajallguud baihnanjñ xydelermerişen ba tariiaş- dñr xaruulhan baina. Oroi 30 miangan ton tomo pomeeşç- ydte 70 million destatine şaxuu gazar baigaa. Myn tedil enen gaza 10 million tariiaşan ailnuudai xubidi xyrtehen ba. Tomo pomeeşçig byride dunca zergeer 2300 desia- ge, tariiaşan şil byride, kulaacka ailnuudilñş oruulxada, — şda zergeer 7 destatine xyrtehe baigaa, tiigeed baixada 5 iloon xyse bagatai tariiaşan ailnuudañş, tailbarilan xelexede, şli tariiaşadal xaxadanş, allai nege-xojor destatinehee jixe gazartai baigaa. Ene faaktuuud bolbol tariiaşanal guřan- şil ba ylesxe engyydei yndehenş tomo pomeeşçigeli gazar byryde, krepostnişteviñ yjegelinyyde xebtene, tedenehe şaşan xadaa gansaxan le xydelermerişen angiaar xylegde- revoliyyçijñ damzan arşalagdaza şadaxa geze elieer xaruul- şan baina.

Dereevenitel xolbootoi baihnan xydelermerişenjiñ damzuulan, raavda" bolbol dereeveni nebterze, tyryy jabaa tariiaşadiji revoliyyçionno temeselde herylyze baigaa.

Praavdiñ baigulxa yjede legaalna bişe sociaa- demo- ſkeske organizaçanuud byxelidoe bolşevigyydei garta şa hen. Organizaçin legaalna foormonuud xadaa— şmske fraacka, xebtel, straxoval kaassanuud, profsojuuzuud menşevigyydhee yşoe dyreneer dai lanabtaagyí baigaa. xdelmerişen angiiñ legaalna organizaçanuudhaa likvi- tuonuudijñ namnaxilñ tylene bolşevigyydei erid temes- egtei baigaa. Ene temeselenş „Praavdiñ" aşaar amzal- şaar dyryhen jym.

Praavda" bolbol partiinostiñ tylene, maassova xydelermeri- şe revoliyyçionno partiijñ şinedxen baigulxilñ tylene te- selei ceentrite baigaa hen. „Praavda" bolbol bolşevig paar- şodpoolno gulamtanuudijñ totruulan legaalna organiza- nuudijñ nigtaruulhan ba xydelermerişenjiñ xyleeñilji negen orxoi zoriłodo—revoliyyçin beledxelde zylylyhen baina. Praavdada" jixe olon toonoi xydelermerişen korrespon- denyyd baigaa. Oroi nege zil soo eneende 11 miangan xdelmerişen korrespondeencyyde xeblegdehen belei. Ge- „Praavda" bolbol xydelermerişen maassanuudtai gansaxan gygyd ba korrespondeencyyde zergeer xolboldohon bişe şaa Predpriiaçinuudhaa olon toonoi xydelermerişen yder şi, redaakada ordog belei. „Praavdiñ" redaakada partiin şizacioonno xydelermeriñ nileen jixe xubins sugaruulag- han baigaa. Ende nutağai paruiina jaçejenyydei tylenele- geti uulzalganuud xegdedeg, iše faabrikanuud ba zavoo- d deerexi partiina xydelermeri tuxai medeenyyd jired- g, şeehe partiinñ Peterbyyrgske komitee ba Centraalna mteedei dirktiivenyyd ygedeg baigaa hen.

Maassova revoliyyçionno xydelermerişenjiñ partiijñ şinedxen baigulxilñ tylene likvidaatornuudtai şanga temeselei xojor zil şil dai rezlytaadta, bolşevigyyd bolbol 1914 onoi zun xyr- bolşevig partiin xoinohoo „pravdiſtske" taaktikilñ xoi- lo Rossiñ aktivna xydelermerişen tabanai dyrbens on jabadailji tuilahan baina. Eneen tuxalda, zişeelxede, 1914 on xydelermerişenjiñ gazeedydte mynge suguluga xehen xaxil toodoo 7 miangan xydelermerişen gryppen ydhee 5, gryppen bolşevig xebelde ba oroi 1,400 gryppen bolşevig xebelde mynge sugluulhan tere faakt xelchen baina. Tiixede menşevigyydte liberaalna byryzylji ba byr- azna intelligencihee „bajan xani nyxed" olon baigaa, te- renenş menşevig gazeed baixada zailaşagyí şuxala zoe- ydei xaxadhaa jixilñş ygehen baina.

Bolşevigyydijñ tiixede „pravdiſtinuud" geze nerefhen jym. „vdatai" revoliyyçionno proletariaat baixyl yje urgaza, şen xozomoo Oktiaabrşka sociaaš revoliyyçijñ ynger- gen baina. „Praavdiñ" xoinohoo xeden arbaad ba zuugaad angan xydelermerişen baigaa. Revoliyyçionno degzel- şinyyde (1912—1914) maassova bolşevig partiinñ bata şadament tabigdaad, tereeniñş imperialiſ daina. yjede ca- mñlii jamuş myrcelgenyyd handargaza şadaxagyí baigaa. „1912 onoi „Praavda"—ene xadaa 1917 ondo bolşev- viſmiñ ilaliñ tula fyndaament tabilga myn". (Ştaalin). Partiin nygeş bygedeoſsiſke organş Gyrenei IV ayy- dexi bolşevig fraacka baigaa hen.

1912 ondo pravliſtvo bolbol IV dyymede hungaxa hun- ta tomlon taina. Hungaltada xataadalşagda manai xatñ xadaa jixe udxal olgohon baina. Dyymşke sociaa- deſtiſkeske fraacka ba „Praavca" gazeed bolbol bygede- ſiske maſſaabat gol tulguuri legaalna pyñktnyyd baiza, şenijñ damzuulan bolşevig parti bolbol eeringeş revoliyy- onno xydelermerişen maa şanuud dotor jat uulhan baina. Bolşevig parti dyymede hungaxa hungaltada bejee daa- soxom eeringeş loozungnuud dooro g rza, tereentejee şen şagta pravliſtvenno partiinudaişñ ba liberaalna şazaz caşji (kadeedyate) soxişo xchen belei. Hunguulññ şpaniñli bolşevigyyd bolbol demokratiſesk respýyb- ş, 8-çaasai xydelermeriñ yder, pomeeşçigeli gazar konfi- şalxa loozungnuud dooro jabuulan hen.

IV dyymede hungaxa hungalta 1912 onoi namar boloo Oktiaabrilin exinde, Peterbyyrgdexi hungaltññ jabaşada şamzay pravliſtvo bolbol xce xeden tomo predpri- ſtanuud deere xydelermerişen hunguulññ exenydyjñ eb- niñ hedeheñ baina. Eneende xariuu bolgon manai partiin şerbyyrgske komitee bolbol, ryxer Ştaalinñ duradşalaar, ş tomo predpriiaçinuudai xydelermerişenjiñ negen ydreiz- şocvkad. uñaalhan baigaa. Beixşeelei baicalda tabigda- ş pravliſtvo bolbol buulta xexe uşatñ bolzo, xyl- şeş xadaa suglaanuud deere eniñli xşehenoe hungaxa ş olzo ahan baina. Xydelermerişen bolbol nyxer Ştaalin şiñchon, tylenelegete ba depytaađa ygtexe „Nakaaz" şe tuilai olonxiooroş golosovaalhan baina. „Peterbyyrgske

xydelmerişenjiñ eehediñgeş xydelermerişen depytaađa ygehen Nakaaz" xad a 1905 onoi şilixegdegyí zorilgonuud tuxai hanuulan durdahan baina.

„Bid ner bolbol,—geze „Nakaaz" dotor xelgdehen baiaa,—Rossiñ xadaa dyxeze jabaa, taban onoişido orxodoo ylemze gynzegil baiza bolxo maassova xyle- leenydyi urda tee azabalna geze bodonobdi... Ene xyl- deleñilji ydyxen jabagşanş xadaa, taban onoişido adali orosoí oobşçestviñ ylemze tyryy j. baa angli orosoí prole- tariad bolxo baina. Tereeni şojnuuzniğarş xadaa Rossiñi şylol xede şuhaaraa intereeşehen imagtaxan le zobolon jixete tariiaşad bñl şadana“.

„Nakaaz" bolbol aradañ jireedyñ bodolgonuud xadaa xojor froont deere—caarska pravliſtviſti esergyysen, carizm- tai zybşoerel bederdeş liberaalna byryzyljiſ esergyysen te- mesexe temeselei foormil abxa jñhotoi geze medyylyhen baina.

Leenin bolbol xydelermerişenjiñ revoliyyçionno temeselde uriaalhan „Nakaazda" jixexen udxal olgohon baina. Tiigeed xyl- delmerişedşñ xadaa eehediñgeş revoliyyçenydy dotor ene uriaa- da otklikaaldag baigaa.

Bolşevigyyd xadaa hungalta deere ilaza, Peterbyyrgiñ xydelermerişedşee dyymede, nyx. Badaajev hungaldahan baina.

Xydelermerişed bolbol xyn zonoñ yledegşe şloinuudhaa aminda şusagaar dyymede hungahan baina (xydelmerişedei kyyri gedeg baigaa). Xydelermerişedei kyyriñ jynhen depytaađhaa zurgaans bolşevig partiin çleenydy baigaa: Badaajev, Pet- roovski, Myraanov, Samojlov, Şaagov ba Malinoovski. (xozo- monş provokaator baiza baihnan). Bolşevig depytaađuud bol- bol tomo tomo promiſlenno ceentnyydehe hungagdaa gar- han baina, tedendenş xydelermerişen angiiñ 4—5-haa бага bişe toologdozo baigaa. Gebeş, zarim likvidaatornuudñş xydelermeri- şedşee, tailbarilan xelexede, xydelermerişedei kyyrihee hunga- dahan bişe baigaa. Iime deerehee dyymede 6 bolşevigyydei baixada, 7 likvidaatornuud baihnan baigaa. Exin tyryyndee bolşevigyyd ba likvidaatornuud bolbol dyymede negen jyreñ- xil sociaa-demokratiſeske fraacka baigulhan jym. Bolşevig- yydei revoliyyçionno xydelermeride haadlahan likvidaatornuud- tai xatuu temeselei hyyilde, depytaađ—bolşevigyyd bolbol 1913 onoi oktiaabrşda, bolşevig partiin CK-ei zaabariaar, negedmel sociaa-demokratiſeske fraackahaa garhan ba bejee daahan bolşevig fraacka baigulhan baina.

Bolşevig depytaađuud bolbol dyymede revoliyyçionno ygenyydljñ xeze, teden dotor samoderzaavna baigulgiñ eli- ryyldeg, xydelermerişenjiñ xeheşee baihnan tuxai, kapitaliſtinuud- haa xydelermerişenjiñ xyni jñhondo bagtaxagyşor eksploataa- calga tuxai pravliſtstvodo asuudalnuudijñ xedeg baigaa.

Bolşevig depytaađuud xadaa dyymede baha agraarna asu- dalaar xeledeg baigaa, eehediñgeş ygenyyd dotor krepostniſ —pomeeşçigyyde esergyysen temesexe temeselde tariiaşadiji uriaaldag, pomeeşçigeli gazarnuudijñ konfiſkaacalxijñ ba tede- niñli tariiaşadta ygeşijñ esergyysen baihnan kadeedske partiijñ elirylen butasoxidog belei.

Bolşevigyyd bolbol Gyrenei dyymede 8-çaasai xydelermeriñ yder tuxai zakoonprojeet oruulhan baigaa, terenş, jyrdeoş, çenosotioonno dyymede abtaagyí hen, gebeş jixexen agita- cioonno roolş dyrygee hen.

Dyymedexi bolşevig fraacka bolbol partiin CK-tei, Leeninteñ nigta xolbootoi baigda ba tereenhee zaabarinuudijñ abdag baihnan jym. Eeringeş Peterbyyrgde baixa şagta nyxer Ştaalin bolbol eneñilji şund xyltelberilhen baina.

Dyymedexi xydelermerişer xizaarlangyí, depytaađ - bolşevig- yyd bolbol dyymilñ gaduur jabuulga xehen baina. Tedener bolbol faabrikanuud ba zavooduudta gardag, oronoí xydeler- merişenjiñ ceentnyydeer doklaaduudtaigar jabadag, niuusa şu- glaanuudijñ xeze, teden deere partiin şlidşoerinydyjñ tailbari- dag, şine şine partiina organizaçanuudijñ baiguldag hen. Depytaađuud bolbol legaalna jabuulgiñ legaalna bişe. pod- poolno xydelermeritei şadabaritaagar tensyrylyylen jabuuldag baigaa hen.

3. LEGAALNA ORGANIZAÇANUUDTA BOLŞEVII GUYDEI ILALTA. REVOLIYYÇIONNO XYDELÖONEI SAAŞADAA JABAHAN URGALTA. IMPERIALIŞ DAINAI URDA TEEXI YJE.

Bolşevigyydei parti ene yjede proletariaadai angiiñ temeselei byxii foormonuudaarñş ba gargadaluudaarñş xyltelberilññ zi- ſeenyydljñ xaruulhan baina. Bolşevig parti xadaa podpoolno organizaçanuudijñ baigulxilñ hen. Ene xadaa legaalna bişe listov kanuudijñ gargadag baigaa. Ene xadaa maassanuudai dunda niu- sa revoliyyçionno xydelermeri jabuuldag baigaa. Tereentejee sug, tere xadaa xydelermerişen angiiñ eldebiñ legaalna orga- nizaçanuudijñ ulam jixeer ezelze baigaa. Parti bolbol profes- sionaalna şojnuuzud, aradañ gennyd, ydeşilññ unvers teedyd, klybyydy, straxovol zurgaanuudijñ dailan abxijñ ermelzehen baina. Ene legaalna organizaçanuud xadaa yñlhoe xoişo likvidaatornuudai baira bolzo baihnan baigaa. Bolşevigyyd bolbol legaalna bylgemydyjñ manai partiin tulguurt pyñktn- nydy bolgoxin tula energiçne temeseli jabuulhan baina. Le- gaalna bişe xydelermeriñ legaalnatañş uranaar negedxen, bol- şevigyyd bolbol xojor ştollicodo professionalna negedei- nydyde olonxijñ eehediñgeş tala teşee dailan abhan baina. Bolşevigyyd bolbol 1913 ondo Peterbyyrgde metalliſtinuudai şojuzat pravleñilji hungaza baixada ilangajaa hyrxei ilalta tuilahan baina: suglaan deere 3 miangan metalliſtinuudhaa araişan 150 xyn likvidaatornuudai tylene golosovaalaa hen.

Gyrenei IV dyymedexi sociaa-demokratiſeske fraacka zergilññ ime legaalna organizaçaa tuxai myn eneñilji xelexe xeregeli. Menşevigyydte dyymede 7 depytaađ ba bolşevig- yydte 6 depytaađ baihaş haanş, gol tylene xydelermerişenjiñ bişe raioonuudhaa hungagdahan menşevig doloon xadaa xyl- delmerişen angiiñ araişan 1/3 xubitiñ tylenehen, tiixede oronoí gol promiſlennoñ ceentnyydehe hungagdahan (Peterbyyrg, Moskva, Ivaanovo-Vozneseenske, Kotoroma, Jekaterinoslaav, Xaarşkov) bolşevig zurgaan xadaa oronoí xydelermerişen angiiñ 4—5-haa jixijñ tylenehen baina. Xydelermerişen bolbol eehediñgeş depytaađuudta dolooji bişe, xarin zurgaaji (Ba- daajev, Petroovski, ba busadiji) tooldog baigaa.

Bolşevigyydte legaalna organizaçanuudijñ dailan abza şadahan uşaranş xadaa, tedener bolbol, carizmññ zerliş myr- delgenyyd ba likvidaatornuud ba trockiſtinuudai zyghoe dob- tolo baihanş haanş, legaalna bişe partiijñ ba eehediñgeş zergenydyde xatuu disciplinijñ baigaza şadahan, xydelermerişen angiiñ intereeşydyjñ batar xamgaalhan, maassanuudtajaa nigta xolbootoi baihnan ba xydelermerişenjiñ xydelenet daisactai ebş- şegyi temeseli jabuulhan baina.

Ene meteer bolxodoo, bolşevigyydei ilalta ba menşev- vigyydei diidel bolbol legaalna organizaçanuudta byxii liñinyydeer xygehen baina. Dyymşk tribyynehee agitaçilñji talaar, xydelermerişenjiñ xebtel ba bişe bişe legaalna orga- nizaçanuudaişñ talaar menşevigyyd ara plaanda xajagdahan baigaa. Revoliyyçionno xydelenet oruulagdahan xydelermerişen ang bolbol, menşevigyydijñ xolo xajan, bolşevigyydijñ toiron todorxoigoor nigtarhan baina.

Byxiide dyryelte bolxodoo menşevigyyd xadaa naçlo naalna asuudalai talaar bankrooduud baişoo. Rossiñ za xa xizaarñuudaxi revoliyyçionno xydelen bolbol naçlo naalna asuudal tuşaa elirxei programma erihen baigaa. Gebeş menşevigyydte, xerbee Byyndiñ xeniş xangaza şadaxagy baigaa „kyltyryne avtonoomilji tooloogyí haa, jamarş pro- gramma ygei baigaa. Gansaxan le bolşevigyydte nyxer Ştaali- nai „Marksizm ba naçlo naalna asuudal" gehen ştatşada ba Leeninei „Naçanuudai bejee daaza togtogo erxe tuxai" ba „Naçlo naalna asuudal tuşaa kritiçeske temdegyd" gehen ştatşanuudta bişegdehen marksis programma baihnan belei.

Menşevizmiñ i-me diidelnyydei hyyilde Aavgustovska bloo- gonş byxiide handarza exilhenş gaixaltai bişe baina. Olon ynge zyhenet elemeenynydyde byrliidehen ene bloog bolbol bolşevigyydei tyriiñli teşegyi ba xubi xubi bolon unahan baina. Bolşevigyydte temeseliñ tylene baigulagdahan Aavgustovska bloog bolbol udangy bolşevigyydei soxişo dooro unahan jym. Abhaar blooghoo vperioodovecuud (Bogdaanov, Lyna- çarski ba busad) garhan, udaanş latlişuud, udaanş yledegşe- denş tarahan baina.

Bolşevigyydei temesehen temeselde diidel teşeed, likvidaa- tornuud bolbol II internacionalda tuhalmaz erize xandaa hen. II internacionalanş tedene tuhaxaar jirehen jym. Bolşevigyydijñ likvidaatornuudtai „eşyylxilñ" dyrşoer, „paarti do- tor eb eje" baigulxilñ dyrşoer II internacional bolbol bolşevigyydei, likvidaatornuudai zybşoerxe politikiñ kritiçelşee zogsooxilji erihen baina. Gebeş, bolşevigyyd ebşşegyi bai- gaa: tedener bolbol opportuniſ II internacionalai şildşeberi- nydyjñ gylşedşexejee arşahan ba jamarş buultada oroogyí hen.

Legaalna organizaçanuudta bolşevigyydei ilalta bolbol gentiñ jym baigagyí ba baiaş şadaxagyí baigaa. Ene xadaa gansaxan imagta bolşevigyyd bolbol zyb marksis teoritai, elirxei programmañ ba tailedaand xatuuzahan revoliyyçio- no proletarska paartitai baihnan deerehee gentiñ jym baigaa- gyi bişe baina. Ene xadaa yşoe bolşevigyydei ilalta bolbol revoliyyçionno degzelitiñ urgaltijñ gereltyylen deerehee gen- tiñ jym baigagyí belei.

Xydelermerişenjiñ revoliyyçionno xydelenenş, şine gooroduud ba ooblastanuudijñ ezelen, ulam jixeer delgerze baigaa. 1914 onoi garxatñ zerge xydelermerişenjiñ ştaçkanuudañş gansaxan aalidaagyí bişe, xarin, hooerge, şine xysşoer delgerze oroo hen. Ştaçkanuudañş ulam ylemze xatuu bolzo, ulam olon toonoi xydelermerişenjiñ ezelen baina. Janvaariñ 9-de 250 miangan xydelermerişen bastovaalaa, tedenehe 140 mianganş—Peterbyyrg- de hen. Main 1-de xaxad millionhoo ylyy bastovaalaa, te- denhee Peterbyyrgde—250 miangahaa ylyynş baigaa. Zaba- toovkanuudta xydelermerişed xadaa jyre busilñ xatuu zorig xa- ruulhan baina. Peterbyyrgde Oobxovsko zavood deere zabas- toovkanş xojor harahaa ylyy, Lessneerel zavood deere—gurba hara şaxuu yrgelzelhen jym. Peterbyyrgiñ xede xeden pred- priiaçinuud deere maassova xorologdoluudañş 115 miangan xydelermerişenjiñ zabastovka ba tereeni udaa demonstraça- nuudijñ gargahan baina. Xydelenenş urgaza yrgelzelheer baigaa. Xamtadaa 1914 onoi tyryyşilñ xaxadta (myn jyllyiñ exilji oru- talsan) 1.425 miangan xydelermerişen bastovaalhan baina.

Maida neetiññ promiſlennoñliñ xydelermerişedei bygedeni- tiñ zabastovka Bakuuda exilze, Rossiñ byxii proletariaadai anxarali bejedee xanduulhan baina. Ştaçkanş emxite ynger- hen baigaa. Ijyñliñ 20-da Bakuuda 20 miangan xydelermeri- şenjiñ demonstraça bolhon baina. Polico bolbol Bakuuñ xyl- delmerişenjiñ esergyysen galzuu xemzeenydyjñ abhan jym. Pro- teestiñ ba Bakuuñ xydelermerişenjiñ şoldarnostiñ temdege Moskvaada ştaçka exilze, bişe bişe raioonuudta tarahan baigaa.

Ijyñliñ 3-da Peterbyyrgde Pytilovsko zavood deere Bakuu- gai ştaçka tuşaa mñtiñ boloo hen. Polico bolbol xydelermeri- şenjiñ buudaa hen. Peterbyyrgske proletariaadiji aguu jixe şu- xaldai ez- lhen baigaa. Ijyñliñ 4-de Peterbyyrgde partiin Pe- terbyyrgske komitee uñagaar proteestiñ temdege 90 mian- gan xyn zabastovaalhan, ijyñliñ 7-do 130 mianga, ijyñliñ 8-da 150—mianş, ijyñliñ 11—de 200 mianga xyn bastovaalhan baina.

Byxii zavooduud dolgiloondo ezelegdehen, xaa gazar byr- mñtiñ nydy ba demon iraaçanuud bolzo baihnan jym. Xeregenş barikaadanuudijñ baigulxa hedelgenyyd xyrter jadahan baina. Xede xeden pyñktnyyde policoñş xydelermerişen xudar buu- dahan baigaa. Xydelenenjiñ daraxilñ tula pravliſtvo bolbol „xeterxei şanga" xemzeenydyjñ abza, ştolico bolbol şeregel jaagerş bolgogdohon, ba „Praavda" xaagdahan baigaa.

Gebeş, ene yjede scene deere ulaxoorondiñ xuramai şine xysen—imperialiſ dain—yzedegze jirene, ene xadaa sobitti- nuudai jabasiññ ondoş bolgoxo jñhotoi baigaa. Soxom Ijylyſke revoliyyçionno sobittinuudai yjede francuuzşka prezident Pyan- kare gegşe, bolxooş baihnan dainai tuxai caaritai xeerelşilñ tula Peterbyyrg jirehen baigaa. Xeden xonog bolood, Germaa- ni bolbol Rossiido dain sonoxohon baigaa. Caarska pravliſtvo bolbol bolşevig organizaçanuudijñ butasoxin ba xydelermerişenjiñ xydelenilji daraxilñ tula dainilji aşaglan xereg- lehen baina. Revoliyyçilñ degzelitenş delşen dainaar tahala- dahan baigaa, tere dainda caarska pravliſtvo bolbol revoliyycehee arşalalijñ bederhen baina.

XURIAANGII VIIVODYD.

Şine revoliyyçionno degzelitiñ zilnyyde (1912—1914) bolşevigyydei parti bolbol xydelermerişedei xydeleniñ oroiñlon ba tereeniñli bolşevig loozungnuud dooro şine revoliyycede xyl- ten jabahan baina. Parti bolbol legaalna bişe xydelermeriñli legaalnatañş negedxelgiñ—bejelylyze şadahan baina. Likvi- daatornuud ba tedenei xani nyxed—trockiſtinuud ba otzoviſt- nuudai zyrşelgiñbeden, parti bolbol legaalna xydelenet by- xii foormonuudijñ ezelen ba legaalna organizaçanuudijñ eeriñgeş revoliyyçionno xydelermeriñ tulguurt pyñktnyyd bolgo- hon baina.

Xydelermerişen angiiñ daisad ba xydelermerişedei xydelenet- xi tedenei agentnuudtai temesen, parti bolbol eeringeş zergenydyjñ beixzylyhen ba xydelermerişen angital eeringeş xol- boonuudijñ yrgedxehen baina. Dyymşke tribyniñ revoliyyçio- no agitaçilñ tula yrgenoeş xeregleze ba galxamşag maassova xydelermerişenjiñ gazeed „Praavdi" baigulaa, parti bolbol revoliyyçionno xydelermerişedei şine yje—pravliſtinuudijñ xymy- zylyhen baina. Xydelermerişen ene şol xadaa imperialiſ dainai zilnyyde internacionalizm ba proletarska revoliyyçilñ tugta ynenoeş yldehen baina. Ene şol xadaa udaanş 1917 ondo Ok- tiaabrşka revoliyyçilñ ydernyyde bolşevig partiin jadroo bolhon baina.

Imperialiſ dainai urda tee, parti bolbol xydelermerişen ang- nuudai revoliyyçionno vestypleeninydyjñ xyltelberilhan baina. Eneenş xadaa imperialiſ dainaar tahalaçilñ gebeş udxarş, gurban zil bolod, carizmññ ulaxcorrdilñ tula şiner exilhen avareçardna baillaarud baigaa hen. Imperialiſ dainai xynde polosada bolşevig parti bolbol proletarska internacionaliſmiñ delçemel tulguudtaigar cilen taina.

Glavint № 547